

NICOS POULANTZAS: ÁLLAM, HATALOM, SZOCIALIZMUS

Nicos Poulantzas: Država, vlast, socijalizam. Globus, Zágráb, 1981.

Nicos Poulantzasnak a zágrábi Globus kiadásában megjelent könyve nagy érdeklődést váltott ki az államelmélet és az időszzerű marxizmus tanulmányozói körében. Poulantzasnak nem ez az első szerbhorvátra fordított műve. A belgrádi Nolit már korábban közreadta a Klase u savremenom kapitalizmu (A mai kapitalizmus osztályai), a Komunist pedig a Politička vlast i društvene klase (Politikai hatalom és társadalmi osztályok) című alkotását.

Nicos Poulantzas 1936-ban született Athénban. Egyetemi tanulmányait is ott kezdte, majd Heidelbergben és Párizsban folytatta. A hatvanas évek eleje óta Nyugaton, főleg Párizsban, illetve Franciaországban élt. Egyetemi tanári munkája mellett 15 év alatt nyolc könyvet jelentetett meg. 1979 őszén szakadt félbe termékeny írói pályafutása.

Poulantzas művei az időszzerű nyugati marxista felfogás jegyeit viselik magukon. A kezünkben lévő könyvét is jelentősen befolyásolta az absztrakt strukturalizmus elmélete. A problémák újszerű taglalása azonban így is aktuálissá és jelentőssé teszi alkotását. A könyv előszavában szerzőnk ismerteti munkája célját és módszerét, majd felsorolja azt a három problémát, amelyet taglalni fog: a demokratikus szocializmust Nyugat-Európa szemszögéből, a fejlett országok autoritatív etatizmusát, majd végül az állam és a hatalom kérdését Franciaország aspektusából. Hangsúlyozza, hogy nem szándékozik a marxizmus klasszikusainak elmélete és idézetei mögé bújni, hanem önálló autentikus marxizmust szeretne kiépíteni, saját elméleti ismeretei alapján. Mi-

vel pedig a legújabb társadalmi folyamatokat veszi figyelembe, ez a törekvése sikerrel is jár.

A bevezető részben a szerző az államelmélettel foglalkozik, majd a többi fejezetben konkrétabb felrészekbe bocsátkozik:

Első rész: Az állam intézményes valósága

Második rész: Politikai harcok: az állam, az erőviszonyok kondenzálása

Harmadik rész: Az állam és a gazdaság ma.

Negyedik rész: A demokrácia gyöngülése: autoritatív etatizmus.

Századunk politikai elméletének egyik gyakori kérdése az állam, a hatalom és a társadalmi osztályok közötti viszony. A marxizmus minden államban erőszakot, elidegenedést lát, az államhatalomban pedig osztályérdeket. Poulantzas ebben szűk intézményes szempontot vél, ezért az államot nemcsak osztályjellegű intézményként szemléli, hanem politikai erőként is, amelynek sajátos anyagi erőt a termelési viszonyokban, a társadalmi munkamegosztásban kell keresni, de nemcsak a domináló osztályérdekből kifolyólag, hanem az osztályok kölcsönös viszonya által. Tehát az állam nemcsak az uralkodó osztály intézménye, hanem az „elnyomó” osztályé is, hisz ma már az államgépezetet a saját osztályharcában is felhasználja. A szerző szerint a marxizmus nem épített ki megfelelő államelméletet és nem is létezik általános államelmélet, mint ahogy nincs általános út sem a kapitalizmusból a szocializmusba. Ezzel Poulantzas kifejti dogmaellenes álláspontját, szembe minden egységes modellezett államelmélettel. Írónk szerint az elmélet és a gyakorlat

között mindig felfedhető egy bizonyos strukturális disztancia. Például Marxot nem hibáztathatjuk Sztálin bűneiért, sem pedig Napóleon hibáiért nem felelhet Rousseau. A mai elmélet előtt tehát ismételtén az a feladat áll, hogy elmélyítse az államelméletet, a tőkés társadalmi viszonyok elemzését, majd utat találjon a szocializmus felé. A tőkés államelméletet akkor állíthatja fel szerzőnk, ha az államhatalom és az osztályharc viszonyából indul ki. A termelési viszonyok határozzák meg az állami tevékenység területét, de figyelembe véve az államapparátus önálló akuitását is. Poulantzas kifejti nézetét, hogy a mai kapitalista állam relatíve elvált a termelési viszonyoktól és ezért specifikus viszonya van az osztályokhoz is. Az államnak külön ideológiai gépezete van, amivel eszmei hatást fejthet ki az osztályok felé. A tőkésállamnak tehát ma nem csak erőszakos intézményei vannak, hanem az uralkodó eszme szervezéséhez alkalmas ideológiai szervezetei is. Ezek az államapparátushoz nőnek, mint például: az egyház, az iskola, a rádió és televízió, a kulturális intézmények stb. Az államnak így konstitutív szerepe van az osztályhatalom reprodukálásában, irányíthatja az osztályharcot. Amint látjuk, Poulantzas ezzel az állásfoglalásával az instrumentalisták hibájába esik, eltúlozva az állami intézmények visszahatását a termelési viszonyokra és az ember által alkotott apparátus relatív önállóságát kifejtve. Ugyanúgy a strukturalisták pozíciójából, bírálja Engels államelméletét, amiért ő az állam megjelenését az osztályviszonyokból vezeti le.

A könyv első részében a szerző elemzi még az állami intézményeket. Az állam politikai természetét a meglévő termelési viszonyokból vezeti le, a társadalmi munkamegosztástól függően. A fizikai és szel-

lemi munkamegosztást veszi a jellegzetes termelési viszonyok alapjául, ami miatt a munkások elidegenültek a termelőeszközök birtoklásától. Poulantzas szerint az állam kezében van a szellemi munka megtestesülése, ami elválik a fizikai munkától. Az állam kezében összpontosuló szellemi munka és a politikai dominancia közötti szoros kapcsolat idézi elő azt, hogy a fizikai munka és a munkásosztály kirekesztett az államhatalomból. Látjuk tehát, hogy szerzőnk nem a tőkésosztályt és a magántulajdont hibáztatja, hanem az állam jellegzetes szerepére hárítja az elidegenedés problémáját. Ezzel az individuális elmélettel Poulantzas nemcsak a meglévő osztályviszonyokat takargatja, de a néptömegek automatikus elválásához is hozzájárul. Az individuális — társadalmi hatásnak vannak relatív határai is, de azokat a kereteket csak a magántulajdon képes megszabni. Ezeket a határokat nevezhetjük képviseleti demokráciának is, sőt a törvények is befolyásolhatják indirekt az állami intézkedéseket, amelyek azonban nem rendelkeznek az erőszakkal, a háború és béke feletti egyeduralommal (erről az állami szervek dönthetnek).

Az állammal kapcsolatosan Poulantzas a nemzeti kérdést is fölveti. Rámutat arra, hogy a modern állam alkotóeleme a nemzetnek és elfelejti a tőkés piac egységességét a nemzet megjelenéséhez kötni. Ezzel bizonyítja, hogy nem fogadja el teljes egészében a marxizmus klaszszikusainak, főleg pedig Lenin elméletét a nemzeti kérdéstről. Az állam szerepét ismét eltúlozva, a modern nemzet keletkezését a közös történelmi tradíciókra, az egységes területi hovatartozásra vezeti vissza. Az állam szerinte megpróbálja monopolizálni a nemzeti tradíciót és a jövő irányítására felhasználni azt. Ő nem beszél olyan nemzetekről,

amelyek létezni fognak az állam elhalása után is, amelyek megőrizhetik nyelvüket, és egyéb jellegzetességeiket.

A nemzet és az osztály kapcsolatában Poulantzas, egybefonja a tőkés osztály fejlődését a nemzetével, miközben a burzsoázia egyszer elárulja, másszor felkarolja a nemzeti érület ápolását. A nemzetek önrendelkezési jogát nem lenini szemszögéből elemzi, hanem szintén intézményes formák felé sodorja a nemzetek önállósodását a nemzetközi munkásmozgalomtól.

A könyv második részében az uralkodó és az elnyomott osztály, valamint az állam viszonyát taglalja. A tőkés szemszögéből, szerinte az államnak szervezési szerepe van az egységes és konfliktusos hatalmi szövegek megalkotásában. Az állam tehát az osztályerők kondenzálására alkalmas. Ugyanitt vetődik fel azonban a néptömegek államhatalmi törekvésének kérdése is. E stratégiai kérdést a szerző a szocializmusba való áttérés békés útján oldja meg. Szerinte az egyesült baloldali pártok politikai harca fogja idővel megoldani a társadalom transzformálódását, ami fokozatosan fog kiterjedni az egész államapparátusra. A baloldaliak hatalomra jutása tehát előbb csak egyes állami intézkedéseket fog megváltoztatni. Poulantzas valószínűleg a magántulajdont se szüntetné meg a szocializmus kezdeti szakaszában.

A mai viszonyok között a munkásosztály nem vesz részt az államhatalomban, de oppozícióként mindig ott van az uralkodó osztályllyal szemben. Az államapparátus radikális megváltoztatásával ezek az ellenzéki erők hatalomra jutnának. Ezért az állami tisztviselőség osztályhovatartozása jelentős momentum a baloldaliság felé törekvés szemszögéből.

A könyv harmadik részében az

állam és a gazdaság viszonyát elemzi az író. Az állam mind erősebb hatást gyakorol a gazdasági élet irányítására, így különbözik a valamikori liberális kapitalizmustól. A kapitalizmusban az állam mind több önálló gazdasági funkciót vett fel, aminek represszív szerepe volt. Ma már nincsenek ilyen határok az állam gazdasági intézkedéseiben. Az intézmények befolyásolják még a tőkefelhalmozódás és újratermelés ritmusát is. Így a tőkésállam gazdasági funkcióin keresztül ellenőrizheti a tőke, de a munka területét is. Ebből következik ironiknak az a tézise, hogy az állam gazdasági intézkedéseken keresztül kapcsolódik be az osztályharcba: a tőkés monopóliumok és a kizsákmányolt osztály közé férközik.

A gazdaság és a politika viszonyában Poulantzas szintén az interacionális híve, de bizonyos határok közé helyezi az állami intézkedés szükségességét. Az állami akcióban a tőkés intézkedések leplezését látja, amivel csak fokozódik a munkásosztály kizsákmányolásának lehetősége. Az író szemmel láthatóan nem ismeri fel az állam mindennek feletti hatalmát, mert az államkapitalizmus egy bizonyos fokán, az állam zsákutcába jut, és a kiút a szocialista természetű gazdasági intézkedésekben lesz. Az állam belső ereje a baloldali ideológiának fog kedvezni. Mindezek után a forradalmi átalakulás számos kérdését a szerző érintetlenül hagyja.

Az állami gazdasági intézkedések átalakulásakor Poulantzas nem csak az etatista intézkedésekre számít, hanem a néptömegek aktivizálására is. Az öngazgatású kezdeményezések segítenek majd az államapparátus radikális megváltoztatásában. Az átalakulási folyamat így nem kerül meg a termelési viszonyokat sem. Ezzel a nézetével az író nem akarja az egész gazdasági rendszer megdönté-

sét elérni, hisz ezzel paralizálódna a gazdasági funkciók és krízishez vezetne.

A könyv negyedik része az állami-politikai rendszer elemzésével foglalkozik. A nyugat-európai állami változások folyamatát Poulantzas autoritatív etatizmusnak nevezi, kifejezve az állam erősödésének tendenciáját. Az autoritatív etatizmus elsősorban a gazdasági funkciók állami intézkedéseiben és a képviselői demokrácia, valamint a demokratikus politikai intézmények gyengülésében nyilvánul meg. Ez a fajta etatizmus a szerző szerint megfelel a monopolkapitalizmus korszakának, ahol az állam megfelelően válaszol a válságokra. Az időszerű gazdasági kríziseket azonban már nem oldhatjuk meg klasszikus módszerekkel. Így kezdődött az állam válsága is. A politikai és az állami krízis között Poulantzas kapcsolatot keres: a kapitalista állam képes felszívni és semlegesíteni a politikai válságokat. Ezért ma valójában nem beszélhetünk általános állami, hanem elsősorban politikai krízisről. Ebből kifolyólag meg kell találni az állam időszerű szerepét a válságos társadalomban. Valamikor az állami intézmények az urbanizációs, közlekedési és ellátási funkciókban vettek részt — ez gyengítette az osztályharc kiegyensúlyozását. Ma szintén megfékezhetetlen az állami bürokratizmus erősödése, de ezzel párosul a parlament gyöngülése és a végrehajtó szervek, a kormány erősödése, az állami adminisztrációval együtt.

Különösen jelentős ma a politikai pártrendszer erősödése, mégpedig Poulantzas szerint a vezető tömegpárt szerepében. A pártrendszer szintén megköveteli a neki megfelelő végrehajtó és adminisztratív szervek erős pozícióját, amivel meg kell találnia a kompromisszumot a hatalmi erők és a nép között.

Szerzőnk szerint a szocializmusba vezető út kétféle: az egyik a reális szocializmus, a másik pedig a hagyományos szociáldemokrata út. S noha ezek ellentmondóak, Poulantzas mégis közös vonásokat fed fel bennük: mindkettőt az etatizmus és a néptömegek kezdeményezése iránti bizalmatlanság jellemzi. Hogy útját álljuk a negatív jelenségeknek, át kell térnünk a közvetlen demokráciára, az úgynevezett öngazgatásra. Mivel az etatista szovjet rendszer megvonja a nép kezdeményezési lehetőségét, így ez is kifogásolható, de ugyanakkor a szociáldemokrácia technobürokrata törekvéseit se kell teljes egészében elfogadni. Az igazi út a szocializmusba — szerzőnk szerint — a képviselői demokrácia elmélyítésével kezdődik, majd a közvetlen demokrácia kiszélesítésével kell eljutni az öngazgatási alapokhoz. Itt kerül veszélyesen közel Poulantzas a szovjet össznépi állam elméletéhez, amely szerint az állam megmarad a kommunizmus építésében is.*

Gabrić Molnár Irén

* Veljko Cvetičanin véleménye a könyv utószavában, 288. oldal.

EGY FALU NÉPHITÉNEK GYŰJTEMÉNYE

Kovács Endre: Doroszló hiedelemvilága. Forum, Újvidék, 1982.

Doroszló, a többi vajdasági településhez hasonlóan, sokáig elkerülte a néprajzkutatók figyelmét, pedig a falunak kivételt kellett volna ké-

peznie, mert már külsőségeivel is magával ragadja az embert. Bácskertes és Gombos mellett itt őrizték meg a viseletet, táncsoportja Vajda-